

INHOUD

Inleiding	10
<i>Valsspelen in monopoly draait uit op gigantisme</i>	16
Gigantisme?	18
1 Size matters	21
2 Ongezonde concentratie in veel sectoren	38
3 Hogere winsten, lagere lonen in de economie	42
Conclusie	48
Groeihormonen van gigantisme	50
1 Vier decennia dalende rente: de grootste hefboom ter wereld	53
2 Globalisering	61
3 Bedrijven, vooral de grote, betalen steeds minder belastingen	63
4 De regelgever, vriend van grote ondernemingen	68
5 Technologie(platformen)	69
6 Crony capitalism	70
7 Groot voelt veilig aan	71
8 Onvoldoende optreden tegen wereldwijde kartels	73
9 Too big to fail	78
10 Big data	79
11 Escalerende demografie	79
12 Reclamebudgetten	81
Conclusie	82
Het Champions League-effect	84
1 Wat is het Champions League-effect?	86
2 Grote bieren, minder smaken	95
3 Mainstream wordt ook uw smaak	99
4 Walmartisatie van de retail	101
5 Big pharma: ziekten zijn big business	103
6 Big tech: ieder zijn monopolie	108
Conclusie	109

	Gigantisme brengt de mens in verdrukking	112
1	Walmartisatie leidt tot... obesitas	114
2	De middenklasse verdwijnt	117
3	Welvaartsziekten	120
4	Grote overheid, minder empathie	123
5	Megasteden verdrukken het individu	127
6	Ontsporende demografie verdringt het individu ten koste van de massa	132
	<i>Wolven in Yellowstone</i>	134
	Van groeioobsessie naar duurzame groei	138
1	Groei is normaal	141
2	Welke problemen met economische groei?	145
3	Duurzame groei	149
4	Giganten en zombies	152
	<i>De wereldwijde ponzi-economie</i>	156
	Kleiner, trager en menselijker: naar een duurzame wereldeconomie	160
1	Triggers van decentralisatie en verkleining	166
	<i>Technologie als motor van kleinere organisaties</i>	167
	<i>Menselijke voorkeur</i>	167
	<i>Falen van 'big'</i>	168
	<i>Robuustheid</i>	171
	<i>Loyaliteit</i>	172
2	Gigantisme is niet onomkeerbaar	175
3	Deglobalisering	177
4	Stadstaten en kleinere naties zijn de toekomst voor de globalisering 2.0	182

Arbiter

1	Minder interventionisme van de centrale banken	193
2	No too big to fail	194
3	Subsidiariteit: decentraliseer wanneer het kan	194

Spelregels

4	Achterpoortjes sluiten en hogere vennootschapsbelasting op internationaal vlak, en geen verschil tussen multinationale ondernemingen en kmo's	195
5	Strengere antitrustwetten	196
6	Verbod op overnames door gigabedrijven	196
7	CO ₂ -taks op internationaal transport	197

Spelers

8	Sociale regels aanvaarden	198
9	Valsspelers uitsluiten of langdurig schorsen	199
10	Afstand tussen spelers, arbiters en zij die de spelregels opstellen	200

Davos: de prijs van exclusiviteit

203

	Het kapitalisme redden van nepkapitalisten	204

Conclusies	208
------------	-----

Nawoord	220
---------	-----

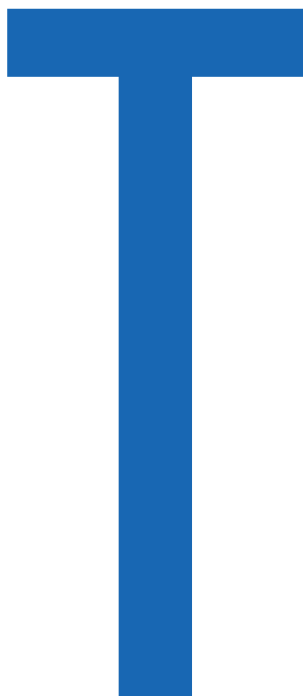
Tabellen en afbeeldingen	224
--------------------------	-----

Trefwoorden	226
-------------	-----

Eindnoten	229
-----------	-----

Bibliografie	233
--------------	-----

INLEIDING

ien jaar na het begin van de financiële crisis, en tien jaar na mijn boek *Econoshock*, is het oppoortuun om een nieuwe analyse te maken van de wereldeconomie. Ligt de crisis definitief achter ons? Bedwongen de centrale banken de problemen door geld te drukken en het financiële systeem te stabiliseren? Hebben we de zwarte pagina echt omgeslagen?

Als de crisis achter de rug is, waarom lijkt de economie dan nog altijd ontspoord? Waarom pompen de centrale banken nog altijd onafgebroken geld in het financiële systeem? Hoe komt het dat we schulden blijven opstapelen, terwijl we genoegzaam weten dat dit een van de oorzaken was van de crisis? *Too big to fail* was een andere oorzaak van de malaise, en de reden waarom overheden tegen beter weten in instellingen hebben gered die ze eigenlijk liever hadden zien verdwijnen, omdat ze arrogant, hebzuchtig en gevaarlijk waren. Hoe komt het dan dat veel van die *too big*-banken vandaag nog altijd overeind staan, en soms nog veel *bigger* zijn geworden?

Het uitgangspunt van dat soort analyses lijkt mij al fout. Dit was geen financiële crisis. De crisis was slechts een van de vele gevolgen van een diepere ontsporing van het economische systeem. Het was het eerste hartinfarct van een structuur die volledig uit evenwicht is geraakt. De groeiobsessie is zo ver gegaan dat alles wordt opgeofferd om maar verder te groeien, *whatever it takes*. Dat dit leidt tot een financiële crisis is alleen maar normaal omdat het financiële systeem dat boven het economische systeem groeit, door hefboomeffecten overmatig groot is geworden. Het is ongezond dat een financiële superstructuur vele malen groter wordt dan de onderliggende reële economie.

De complexiteit van de financiële crisis maakt dat veel mensen nog altijd niet goed begrijpen wat er is gebeurd. Daardoor wordt de geschiedenis

dikwijls herschreven – zoals: ‘Niemand was schuldig’ – en vooral sterk gesimplificeerd – zoals: ‘We hadden de Amerikaanse investeringsbank Lehman Brothers nooit mogen laten omvallen.’ De echte oorzaken van die crisis van 2008 zijn vandaag niet verdwenen, ze zijn zelfs nog niet echt getemperd. Het belangrijkste wat de wereldleiders hebben gedaan in de afgelopen tien jaar, is tijd kopen. De brandstof van de crisis is verder aangevoerd, en daardoor zijn we zelfs in overdrive gegaan: meer schulden, meer onevenwichten, een nog grotere financiële superstructuur.

Vandaag vinden we die laatste niet zozeer in het pure bankencircuit, maar meer en meer bij de centrale banken. Zij zijn de echte systeem-banken geworden. Ze hebben die rol overgenomen van de grote, complexe banken uit de marktsector, zoals JP Morgan, Bank of America Merrill Lynch, Deutsche Bank of Goldman Sachs. Niemand die helemaal begrijpt wat ze echt doen en hoe die complexiteit beheerst kan worden. En niemand die weet hoe hun invloed op het financiële systeem en de wereldeconomie goed gecontroleerd kan worden. Hun onafhankelijkheid houdt hen ver weg van democratisch toezicht en controle. Sporadisch spreken ze met verkozenen in het parlement, of antwoorden ze op vragen van de pers. Ze spreken echter een sibillijnse taal, een cryptisch financieel-economisch jargon dat hun strategie onduidelijk maakt voor buitenstaanders. En kritische vragen verdrinken in horoscopische antwoorden die door iedereen anders kunnen worden geïnterpreteerd.

Om ze te begrijpen hoeven we niet te ontleden wat de centrale banken doen, maar vooral wat ze veroorzaken. De crisis uit zich immers in financiële instabiliteit, maar de oorzaak is niet louter van financiële aard.

De beleidsdaden die als oplossingen worden voorgesteld, rekken het systeem nog verder uit. Het onevenwicht neemt daardoor nog toe, tot het opnieuw een financieel-economisch hartinfarct zal veroorzaken. **Daarom is het nodig om over het systeem zelf na te denken. Wat zijn de elementen die het doen ontsporen?** Als we dat beter begrijpen, zien we ook beter de excessen, en snappen we waarom de medicijnen die worden voorgesteld en massaal gebruikt, de kwaal alleen maar verergeren.

Vandaag krijgen de klimaatzorgen dan weer evenveel aandacht als de financiële bekommernissen tijdens de crisis van 2008. Volgens mij hebben ze voor een groot stuk een gemeenschappelijke oorzaak: **gigantisme**. Ik geef toe, het is een eenvoudig begrip, maar het is een erg complex systeem dat vele facetten kent. Gigantisme is geen economisch begrip, het wordt vandaag vooral gehanteerd in de medische wereld om bijvoorbeeld te verwijzen naar een buitenmaatse groei van mensen. Intuïtief begrijpt u dat het gaat om groot, té groot. Net zoals in de natuur kunnen ook andere organismen te groot worden. Economische organisaties bijvoorbeeld, maar ook politieke entiteiten. Dat heeft dan weer een invloed op gebouwen, schepen of vliegtuigen, die meegroeien. Uit prestige, noodzaak of een combinatie van beide. Dat ego's en potentaten ook groter worden door dit fenomeen laten we even terzijde.

Er zijn meerdere oorzaken van gigantisme. We moeten ze in kaart brengen om te bevatten hoe de situatie eerst geleidelijk, en vervolgens zo exponentieel uit de hand kon lopen. Net zoals in de natuur is het een combinatie van elementen die uitmondt in gigantisme.

Vervolgens kunnen we pas nadenken over echte oplossingen voor de crisis en de noodsituaties waarmee we nog te maken zullen krijgen. Want de oplossing voor dit fenomeen zal het economische en financiële systeem veel duurzamer maken. Maar het zal ook andere aspecten van onze maatschappij gezonder maken.

De financiële crisis was maar één dimensie van een bredere malaise. De ecologische en demografische ontsporingen zijn andere zijden van hetzelfde fenomeen. Zo komt de basisstelling van *Econoshock* toch weer om de hoek kijken: er zijn vandaag verscheidene gelijklopende veranderingen bezig. Door de manier waarop we impulsen geven aan de wereld-economie hebben we daar een zeer grote impact op.

Beleidsmakers zijn zich niet bewust van hun tunnelvisie. '**Groei is goed**', klinkt het, en tot op zekere hoogte is dat ook correct. Maar vanaf een zeker niveau gaat die stelling niet langer op. Het **centraliseren van macht en beslissingen** is een andere overtuiging van beleidsmakers:

grotere gehelen creëren om wereldproblemen op te lossen, ‘want alleen zijn we te klein’. Fout! Heel veel wereldproblemen kunnen we veel beter gedecentraliseerd aanpakken.

En wat dan met de klimaatproblemen, of de plasticsoep? Daarvoor hebben we toch een grote, wereldwijde aanpak nodig? Die problemen zijn uit de hand gelopen omdat we groot denken en het gigantisme in de spelregels van onze economie hebben laten sluipen. Als we de problemen verkeerd begrijpen, zullen we vanzelfsprekend ook de verkeerde oplossingen voorstellen. Veel problemen zouden minder groot zijn als we niet altijd groot denken. Die vaardigheid moeten we opnieuw verwerven.

Sommige van de grote wereldproblemen kunnen we ook het best decentraal en klein aanpakken: recycleren, afval scheiden, lokaal produceren of als consument bewuster kopen. Het klimaat zal niet gered worden door grote akkoorden, maar door bewuste mensen én vernuftige wetenschappers.

Hoe krijgen we de economie opnieuw gezond: voor de mens, de overheid, de gemeenschap en de planeet? Dat houdt me bezig, en dat probeer ik in dit boek duidelijk te maken. Het is niet alleen een vraag voor economen, we mogen niet eendimensionaal denken. Dit is niet uitsluitend een economisch vraagstuk, het raakt aan alle aspecten van onze maatschappij en zelfs ons mens-zijn. Daarom wil ik als econoom ook leren van andere vakgebieden: sociologie, natuurwetenschappen, sport, politiek... De natuur leert ons hoe dingen die ontsporen uiteindelijk een nieuw evenwicht bereiken. De sport leert ons veel over de dynamiek van ontsporingen en hoe mensen samen een doel kunnen bereiken. De sport blijft een spiegel van de economie en de maatschappij. De politiek zal moeten leren zich heruit te vinden, macht af te staan aan lagere entiteiten, minder in te grijpen en meer vertrouwen te geven aan burgers en ondernemers die een goed gestuurd eigenbelang nastreven, en daardoor beter het algemeen belang dienen.

Als je gelooft dat de overdrijvingen niet alleen economisch van aard zijn, moet je dus je blik verbreden. Voor mij is het overduidelijk dat de groeiobsessie zich heeft vertaald in ecologische en maatschappelijke onevenwichten. We krijgen geen greep op die onevenwichten, omdat

de voorgestelde oplossingen ons alleen maar verder van het evenwicht verwijderen. Helaas zijn veel van de oplossingen te sterk ideologisch gekleurd. Eerder links bijvoorbeeld, zoals in: 'Economie is slecht, kapitaal is slecht, bedrijven zijn de bron van alle kwaad.' Of eerder rechts, zoals in: 'Er is meer leiderschap nodig.' Of ook: 'Er is geen klimaatprobleem, kapitalisme zal alles redden, ondernemers kunnen alle wereldproblemen oplossen.' Ook in het ideologische veld is er meer evenwicht nodig. Er bestaat geen groot gelijk van één kant, we moeten leren dat er waardevolle punten opborrelen aan beide kanten van het ideologische spectrum.

Om gedragingen van mensen aan te passen moet je ze overtuigen en subtiele impulsen geven om ze in de goede richting te sturen. Maar de spelregels van de wereldeconomie mogen die positieve impulsen niet overstemmen. **Daar wringt vandaag het schoentje. Als de wereldeconomie een groot computersimulatiespel zou zijn, dan liep het besturingsstelsel nu ongeveer vast.**

We beginnen dus aan een gewaagde denkoefening. De huidige oplossingen worden vrij breed gesteund door de gevestigde machten: politiek, institutioneel en de grote bedrijven. **Veranderen roept weerstand op.** De mens zelf houdt evenmin van verandering. Maar deze ommekeer zal niet van bovenaf worden gestuurd: om succesvol te zijn zal hij – integendeel – van onderuit ingang vinden. Bottom-up dus, en stap voor stap.

Dat is nu al het geval op andere vlakken: de keuze voor schone technologie of menswaardige werkomstandigheden, en de strijd tegen armoede of voor een beter milieu komen niet vanuit de gevestigde structuren. Ze worden elke dag ietwat gerealiseerd, door het gedrag van alle mensen die erin geloven, van onderuit. **Als we dat proces een klein zetje kunnen geven, een versnelling, dan zijn we allen activisten voor een economie op mensenmaat.** Dat is de economie waar ik me graag voor inzet door ze frisse ideeën aan te bieden. Dat is de drijfveer geweest om *Gigantisme* te schrijven. Een eendimensionaal economisch boek is dit dus niet. Het is wel mijn persoonlijke visie op de wereld van vandaag en hoe die wereld morgen beter zou kunnen worden.

Emblem, februari 2019